

באר יעקב

שיעורי הגאון האדיר רבי יעקב גרינוואלד שליט"א

שופטים

מצות תפילה דאורייתא או דרבנן

מחלוקת הרמב"ם והרמב"ן בזה * נפקא מינה לענין כונה * נפקא מינה בספק התפלל * הטעם שלרמב"ן אינו חוזר ומתפלל מחמת דין ג' תפילות דרבנן * גם לרמב"ם אין נוסח התפילה דאורייתא * נפקא מינה במסופק אם התפלל במשך המעט לעת לענין תשלומין * נפקא מינה כשלא התפלל עד סמוך לשקיעה ונזדמן לו מצוה * קיום מצוה עוברת או תפילה שיש לה תשלומין * נפקא מינה בלא התפלל כל המעט לעת ונזכר בין השמשות

שמאחר שתפילה דרבנן אין צריך כונה, וכפי שכתב המגן אברהם בשם הרדב"ז.

אולם הרמב"ם פסק (ה' תפילה פ"ד ה"א) שתפילה שאינה בכונה אינה תפילה, ואם התפלל בלא כונה חוזר ומתפלל. ומוכן היטב להנ"ל שלדעת הרמב"ם מצות תפילה הוא מן התורה. אך לכאורה אף אם תפילה בכל יום הוא מן התורה, מכל מקום די בתפילה כל שהוא, אבל אין כל תפילת י"ח מן התורה. אולם ראה בחידושי רבינו חיים הלוי (שם) שכתב שכונת הרמב"ם גם לענין הכונה שעומד לפני השכינה, וגם לענין כונה לעשות המצוה, שהרי מצוות צריכות כונה, ולשני ענינים אלו צריך כונה בכל הי"ח ברכות, ורק לענין כונת פירוש המילות אינו מעכב אלא בברכה ראשונה. וצריך ביאור.

נפקא מינה בספק התפלל

עוד נפקא מינה אם תפילה דאורייתא או רבנן, היה נראה לומר בספק התפלל. שלכאורה אם תפילה דאורייתא צריך לחזור ולהתפלל כדין ספיקא דאורייתא, ואם היא דרבנן אינו חוזר ומתפלל כדין ספיקא דרבנן. אך באמת למעשה בין כך חוזר ומתפלל, כפי שנפסק בשו"ע (או"ח סי' קז סעי' א) כדעת רבי יוחנן (ברכות כא.) 'ולואי שיתפלל אדם כל היום כולו, שבאופן שמסופק אם התפלל חוזר ומתפלל מספק, ומתנה ואומר שאם כבר התפלל לחובתו תהא תפילה זו לנדבה.

אמנם מדברי הגמ' שם משמע, שלולי דין זה של תפילת נדבה, המסתפק אם מתפלל ודאי אינו חוזר ומתפלל, וכפי שמפורש דעת רבי אלעזר שם: 'ספק קרא קריאת שמע ספק לא קרא חוזר וקורא קריאת שמע, ספק התפלל ספק לא התפלל אינו חוזר ומתפלל'. ואכן הרמב"ן (שם) הוכיח מדברי הגמ' אלו, שמצות תפילה

מחלוקת הרמב"ם והרמב"ן בזה

נחלקו הראשונים בגדר חיוב מצות תפילה. דעת הרמב"ם (ה' תפילה פ"א ה"א; ספר המצוות עשה ה), שיש מצות עשה מן התורה להתפלל אל ה' בכל יום. וז"ל (משנה תורה שם): 'מצות עשה להתפלל בכל יום, שנאמר (שמות כג, כה) ועבדתם את ה' אלקיכם, מפי השמועה למדו שעבודה זו היא תפלה, שנאמר (דברים יא, ד) ולעבדו בכל לבבכם, אמרו חכמים אי זו היא עבודה שבלב זו תפלה. ואין מנין התפלות מן התורה, ואין משנה התפלה הזאת מן התורה, ואין לתפלה זמן קבוע מן התורה'. עכ"ל.

אבל דעת הרמב"ן (השגות על ספר המצוות שם) הוא, שהמצוה להתפלל כל יום אינו אלא מדרבנן, ומן התורה אין חיוב להתפלל אלא בעת צרה, ונלמד מהפסוק (במדבר י, ט) 'וכי תבאו מלחמה בארצכם וגו' ונזכרתם לפני ה' אלהיכם'.

נפקא מינה לענין כונה

הנפקא מינה אם הוא מצוה דאורייתא או דרבנן. בפשטות יש לומר לענין כונה. שהמגן אברהם (סי' ס"ק ג) כתב בשם הרדב"ז (ח"ד סי' אלף צד) שמצוות דאורייתא צריכות כונה, ודרבנן אינן צריכות כונה (ראה מה שכתבנו בזה בבאר יעקב ח"א פרשת שלח; ספירת העומר). לפי זה היה נראה לענין כונה במצות תפילה, שהדבר תלוי במחלוקת הרמב"ם והרמב"ן, לדעת הרמב"ם שתפילה דאורייתא גם מצות תפילה צריכה כונה, ולדעת הרמב"ן שתפילה בכל יום אינו אלא דרבנן, אם כן לכאורה תפילה אין צריך כונה.

ואכן כן פסק הפרי מגדים (או"ח סי' סג א"א ס"ק ז) שמצות תפילה אין צריך כונה לצאת, ומבאר הטעם

א. עוד כתב הרמב"ן (ע"ת ויקרא כג, לה), שמצוה מן התורה להקבץ ביום טוב בבית ה', ולקדש את היום בפרהסיא בתפילה ובהלל לקל, ונלמד מ'מקראי קודש' (ויקרא שם). עכ"ד. ומבואר, שאף שדעתו שתפילה דרבנן כאמור, מכל מקום ביום טוב חייבים בתפילה מן התורה, והמצוה הוא דווקא להתפלל בפרהסיא, וכן כתב הפרי מגדים (או"ח סי' תצ מ"ז ס"ק ב), עיין שם.

דרבנן, ולכן בקריאת שמע חוזר וקורא שכן קריאת שמע דאורייתא, ובתפילה אינו חוזר ומתפלל משום שתפילה דרבנן.

הכסף משנה (על הרמב"ם שם) כתב ביישוב דעת הרמב"ם הסובר שתפילה דאורייתא, שהמדובר בגמ' שם הוא כשמסתפק על תפילה אחת, היינו שוודאי התפלל שחרית, אלא שמסתפק אם התפלל מנחה, שבזה ודאי אינו מחויב מן התורה, וכפי שכתב הרמב"ם שמנין התפילות אינם מן התורה². אבל אם מסתפק על כל השלש תפילות, שמא לא התפלל כלל, אכן חוזר ומתפלל, משום ספק דאורייתא. ולפי הרמב"ן שמצות תפילה אינו מדאורייתא כלל, אם כן גם בספק שמא לא התפלל כלל אין צריך לחזור ולהתפלל מצד הספק דאורייתא³.

וברעת הרמב"ן שהקשה מדברי הגמ' אלו על הרמב"ם, אף שכאמור גם לרמב"ם אין צריך לחזור ולהתפלל אם כבר התפלל תפילה אחת, יש לומר שלרמב"ן הוקשה, שלפי הרמב"ם למה חילק רבי אלעזר בין קריאת שמע לתפילה, ולא כתב חילוק בתפילה עצמה, שאם עדיין לא התפלל שום תפילה צריך לחזור ולהתפלל, ואם כבר התפלל תפילה אחת אינו חוזר ומתפלל. אלא על כרחך שבתפילה לעולם אינו חוזר ומתפלל בספק, ואף אם עדיין לא התפלל תפילת שחרית, ועל כרחך שמצות תפילה דרבנן.

הטעם שלרמב"ן אינו חוזר ומתפלל מחמת דין ג' תפילות דרבנן

אלא שבדעת הרמב"ן יש לעיין, שכתב שלפי דבריו מובן מה שאינו חוזר ומתפלל בספק, מאחר שהוא ספק דרבנן. והרי על כרחך מדובר כאן כשלא התפלל שחרית, שאם התפלל שחרית הרי גם לרמב"ם הוא ספק דרבנן, שמן התורה אין צריך יותר מתפילה

אחת ביום. ואם כן שלא התפלל שחרית, איך שייך לומר לרמב"ן שאינו חוזר ומתפלל, הרי בין כך צריך לחזור ולהתפלל כדי להשלים תפילת השחרית שלא התפלל, שכן מדרבנן מחויב להתפלל כל יום שלש תפילות.

אולי יש ליישב כונת הרמב"ן, על פי הסוברים (פרי חדש או"ח סי' קח ס"ק ג; שו"ע הרב שם סעי' ז) שאין מתפללין תפילת תשלומין אלא סמוך לתפילת החובה, ואם כן יש לומר שמדובר שאף אם התפלל מנחה מכל מקום שההרבה אחר שהתפלל תפילת המנחה, ששוב לא שייך להתפלל תפילת התשלומין, ולכן אינו חוזר ומתפלל, ומכל מקום לרמב"ן היה צריך לחזור ולהתפלל מצד ספק דאורייתא, שמא לא התפלל כלל. אלא שעדיין יש לעיין להסוברים (אליהו רבה שם אות ד; הכרעת המשנה ברורה שם ס"ק ט) שאין צריך להתפלל תפילת תשלומין סמוך לתפילת החובה. וצריך לומר שמדובר באופן אחר שלא שייך שם תפילת תשלומין, ואכמ"ל.

גם לרמב"ם אין נוסח התפילה דאורייתא

במגילת אסתר (על ספר המצוות שם) כתב ליישב דעת הרמב"ם באופן אחר, שמה שאמרו שבספק אינו חוזר ומתפלל, הכונה שאין צריך לחזור על כל נוסח התפילה, שזה ודאי אינו אלא מדרבנן, שהרי גם להרמב"ם אין נוסח התפילה מן התורה, אלא מן התורה כל אחד יכול להתפלל כפי דעתו ויוצא בכל תפילה שהוא⁴. ואין הכי נמי שגם בספק התפלל צריך לחזור ולהתפלל תפילה אחרת כפי דעתו.

נפקא מינה במסופק אם התפלל במשך המעט לעת לענין תשלומין

הפרי מגדים (פתיחה להלכות תפילה) האריך למצוא נפקא מינה בין הרמב"ם לרמב"ן, אם מצות תפילה הוא חיוב דאורייתא או דרבנן. ודן שם בענין הנ"ל שבאופן שמסתפק אם התפלל כלל תפילה אחת, לרמב"ם צריך לחזור ולהתפלל ולרמב"ן אין צריך. ורצה לומר עוד

ב. הפרי מגדים העלה בכמה מקומות (פתיחה כוללת ח"ג אות ז; או"ח סי' רפח מש"ז ס"ק ג; סי' תרלד א"א ס"ק ב; ועוד) יסוד גדול, שכל מצוה דאורייתא שחכמים העמידו תנאי בצורת המצוה, אם לא עשה את המצוה כפי שתקנו חז"ל, לא יצא ידי חובתו אפילו מן התורה. והוא הוכיח את דבריו מהתוס' (סוכה ג. ד"ה דאמר), עיין שם. אך נראה שגם לפי דבריו, לענינינו לא שייך לומר שכל שלא התפלל שלש תפילות כפי שתקנו חז"ל לא יצא אף חובת התפילה דאורייתא. שהרי תקנת ג' תפילות הוא תקנה חדשה של חז"ל, שהוסיפו יותר מעצם מצות התפילה דאורייתא, שיש להוסיף ולהתפלל ג' תפילות, ואינו דומה לשאר מצוות כגון סוכה, שחכמים הטילו תנאי בצורת הסוכה שחייבה התורה לשבת בה, וקבעו שאם לא עשה כן אין לזה שם סוכה. ואכמ"ל. **ג.** בגמ' (ברכות כ:.) מבואר הטעם שנשים חייבות בתפילה, משום 'דרחמי ניהו'. ובשאלת אריה (סי' יד) העיר, שלפי הרמב"ם שתפילה דאורייתא, למה צריך לטעם זה, הרי לחיוב תפילה דאורייתא אין זמן קבוע, ואם כן תפילה היא מצות עשה שאין הזמן גרמא שנשים חייבות. וכתב, שאכן לעיקר הדין שמחויבות בתפילה די בזה שאין הזמן גרמא, ומה שהוצרכו לטעם של 'רחמי' הוא לחיובן בשלש תפילות שתקנו חז"ל, שתפילות אלו הזמן גרמן. אמנם הב"ח (או"ח בסי' קו) והפרי מגדים (שם מש"ז ס"ק ב) כתבו שהרמב"ם אינו גורס בגמ' 'דרחמי ניהו'. עיין שם. **ד.** אמנם המב"ט בקרית ספר (הל' תפילה פ"א ה"א) כתב, שלפי הרמב"ם שחיוב תפילה הוא מן התורה, אף על פי שאין נוסחתה מן התורה ממש, מכל מקום עצם תפילת י"ח נחשבת לדאורייתא, מאחר שהיא מסודרת בשבח לה' ובבקשות כפי הנלמד מפסוקים (ראה ברכות לב.), הרי דינה מדאורייתא. וכתב עוד שאף שמן התורה נפטר משהתפלל קצת בשבח קודם ואחר כך בשאלה, מכל מקום אם מאריך בזה בשמונה עשרה נחשב הכל לדאורייתא, אף על פי שאינו מחויב מן התורה לומר כל ה"ח ברכות. וכן כתב הקרית ספר (הל' קריאת שמע פ"א ה"א) לענין קריאת שמע, שאף שכבר יצא ידי חובתו מן התורה בקריאת פסוק ראשון של שמע, מכל מקום כשקורא שאר פרשיות של קריאת שמע מקיים בזה מצות עשה דאורייתא. עיין שם מה שכתב להוכיח כן.

בזה, שבאופן שמשופק אם התפלל איזה תפילה במשך המעט לעת, או שמא לא התפלל כלל, ועבר המעט לעת, להרמב"ם שתפילה דאורייתא, יש לו להתפלל בתפילת ערבית שלמחרת שתיים, אחת למעריב ואחת לתשלומין של יום אתמול.

שוב כתב הפרי מגדים, שלאחר העיון גם להרמב"ם אין צריך להתפלל שתיים באופן הנ"ל, שהרי מן התורה ודאי אינו מחויב עכשיו, מאחר שכבר עבר המעט לעת, והוא מעוות לא יוכל לתקון, ודין התשלומין בערבית אינו מן התורה אלא מדרבנן, ואם כן בעבר כל היום ומסופק אם התפלל הרי זה ספק דרבנן, ואין צריך להתפלל ערבית שתיים. עכ"ד.

נמצא לפי זה, שאין נפקא מינה בספק התפלל בין הרמב"ם לרמב"ן, אלא בנזכר קודם שעבר המעט לעת, ומסתפק שמא לא התפלל היום כלל, אבל אם עבר המעט לעת ומסתפק שמא לא התפלל לכולי עלמא אינו מתפלל תפילת תשלומין, שזה ודאי ספק דרבנן.

ונראה, שאף שענין התשלומין הוא מחמת שלואי תפלל אדם כל היום כולו וכנ"ל, שאפשר להתפלל תפילת נדבה, מכל מקום מצדד הפרי מגדים באופן שמסתפק שמא לא התפלל ועבר היום, שמא אינו מתפלל תפילת תשלומין. והוא לשיטתו במקום אחר (ס"ק א"א ס"ק ב), שנסתפק שם, שמא לא תקנו חז"ל דין תשלומין אלא בודאי לא התפלל, אבל בספק התפלל – אף באופן שבזמנה היה חוזר ומתפלל מספק – אם עבר זמנה יתכן שלא תקנו השלמה על הספק. עיין שם שכתב: 'וכעת לא מצאתי גילוי לדין זה'. ולכאורה לזה נתכוון הפרי מגדים גם כאן, כשכתב שבספק אם לא התפלל כלל, אף לפי הרמב"ם אינו מתפלל תפילת תשלומין.

נפקא מינה כשלא התפלל עד סמוך לשקיעה ונזדמן לו מצוה

עוד דן הפרי מגדים לומר נפקא מינה אם תפילה דאורייתא או דרבנן, במי שהיה אנוס ולא התפלל שום תפילה כל המעט לעת עד סמוך לשקיעת החמה, ונזדמן לו איזה מצוה דרבנן, מה יעשה, האם יתפלל או יקיים את המצוה דרבנן. שלדעת הרמב"ם שתפילה דאורייתא ודאי יש לו להתפלל ולא לקיים את המצוה

דרבנן, שהרי דין תורה קודמת לרבנן, ולדעת הרמב"ן שתפילה דרבנן לכאורה איזה שירצה יעשה.

ברם שוב כתב, שיש לומר שגם אם תפילה דרבנן, מכל מקום יש לו להתפלל ולא לקיים את המצוה דרבנן, אף ששניהם דרבנן הם. והטעם בזה, מכיון שתפילה 'רחמי נינהו' כמבואר בברכות (כ:; ראה למעלה הערה א), ולכן אף שהיא דרבנן, מכל מקום קודמת לשאר מצוות דרבנן.

אמנם עדיין יש בזה נפקא מינה, באופן שנזדמן לו מצוה דאורייתא או תפילה, שבזה לפי הרמב"ן שתפילה דרבנן ודאי צריך לקיים את המצוה דאורייתא ולא להתפלל, והרמב"ם שגם תפילה הוא דאורייתא, אם כן יש לו להתפלל ולא לקיים את הדאורייתא, ואף ששניהם דאורייתא הם, מכל מקום תפילה הוא 'רחמי'. ע"כ תוכן דברי הפרי מגדים.

קיום מצוה עוברת או תפילה שיש לה תשלומין ויש בדבריו אלו חידוש גדול, שהרי תפילה יש לה תשלומין, שיכול להתפלל ערבית שתיים, ואם כן היה מקום לומר שיש לו לקיים את המצוה דאורייתא העוברת, ולא להתפלל, שכן התפילה אפשר להשלימה. אלא שתפילת התשלומין אינו אלא מדרבנן כנ"ל, ומבואר בזה דעת הפרי מגדים, שאף שאת התפילה יוכל לקיים גם אחר כך על כל פנים מדרבנן, מכל מקום מאחר שיש לו שני מצוות דאורייתא, ואחר כך לא יוכל לקיים את התפילה דאורייתא, יש לו להקדים את התפילה שהיא 'רחמי', אף שמחמת זה לא יוכל לקיים כלל את המצוה דאורייתא האחרת.

אולם נחלקו הפוסקים באופן שהגיע סמוך לערב, ויש לו להתפלל מוסף ומנחה, ואין לו שהות להתפלל שתייהן. שדעת המגן אברהם (ס"ו רפ"ו ס"ק א) שיתפלל מוסף ולא מנחה, שמנחה יש לה תשלומין בערבית, אבל תפילת מוסף אין לה תשלומין (ראה שו"ע שם סעי' א), והדגול מרבבה (על המג"א שם) חולק עליו, ודעתו שצריך להתפלל מנחה ולא מוסף, משום שתפילת מנחה תדיר יותר מתפילת מוסף. עיין שם שהוכיח את דבריו מהירושלמי (ברכות פ"ד ה"א).

על כל פנים מפורש מחלוקת הפוסקים, באופן שיש טעם להקדים את אחת התפילות, אמנם תפילה זו שייך להשלימה אחר כך, האם עדיין יש לו להקדימה, או שיש

ה. ומדובר במצוה עוברת, שאם לא יקיים את המצוה עכשיו לא יוכל לקיים את מצוה אחר השקיעה. שאם לא כן אין שום ספק בזה שצריך להתפלל, ואף אם תפילה אינו אלא דרבנן, והמצוה הוא דאורייתא, מכל מקום המצוה אפשר לקיים אחר כך, ולהתפלל אינו יכול להתפלל אחר השקיעה. ועל כרחן שאינו יכול לקיים אחד משניהם, ואם יעבור השקיעה לא יוכל לקיים את המצוה וגם לא להתפלל. ובאופן שיש לו שני מצוות אחת דאורייתא ואחת דרבנן ויכול לקיים את שניהם, נחלקו האחרונים אם צריך להקדים את המצוה דאורייתא דווקא לפני המצוה דרבנן, דעת הצ"ח (ברכות נא): שמצוה דאורייתא קודמת למצוה דרבנן, משום שכל המקודש קודם. וכן כתב הפרי מגדים בפשיטות בספרו תיבת גמא (וירא אות ד), עיין שם. ודעת השאגת אריה (ס"ב כב) שאין קדימה למצוה דאורייתא ממצוה דרבנן, עיין שם.

להקדים את השני, וישלים אחר כך. וידידי הגאון רבי חיים מאיר הורוויץ שליט"א (האדמו"ר מדז'יקוב) אב"ד בגבעת זאב העלה בפניי לומר, שדברי הפרי מגדים כאן, שכתב שאם תפילה דאורייתא יש להקדימה למצוה האחרת, אף שבתפילה שייך תשלומין, הוא דווקא כדעת הדגול מרבבה ודלא כמגן אברהם.

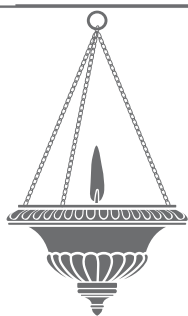
אך באמת נראה שאין צריך לומר כן, שיש לומר שלא נחלקו הפוסקים שם אלא בשני תפילות דרבנן, שהרי מדובר שכבר התפלל שחרית, אלא שלא התפלל מנחה ומוסף, ששניהם דרבנן, לכן סובר המגן אברהם שיתפלל מוסף, ומנחה ישלים בערב. אבל בנידון שלפנינו שמחויב להתפלל מן התורה, ואם יקיים את המצוה ולא יתפלל אלא תפילת תשלומין, הרי יידחה התפילה דאורייתא, שתפילת תשלומין אינו אלא דרבנן כנ"ל, יתכן שגם המגן אברהם מודה לדעת הפרי מגדים שיש להתפלל ולא לקיים את המצוה.

נפקא מינה בלא התפלל בלא המעט לעת ונזכר בין השמשות

במסקנת דבריו כתב הפרי מגדים (שם) עוד נפקא מינה אם תפילה דאורייתא, במי שלא התפלל כל

המעט לעת, ונזכר בין השמשות שהוא ספק יום ספק לילה, שלרמב"ם שתפילה אורייתא ודאי מתפלל בין השמשות, שהרי ספיקא דאורייתא לחומרא, ושם עדיין יום הוא ומחויב להתפלל. אבל לרמב"ן שתפילה דרבנן אין לו להתפלל בין השמשות, שאינו זמן תפילה כלל, והדין בזה שאם לא התפלל כל היום בשוגג מתפלל שתים בערבית, ואם הזיד בדבר, שאין לו תשלומין, אסור לו להתפלל. עכ"ד.

לכאורה יש לעיין על דבריו, למה כתב שאם תפילה דרבנן אין לו להתפלל בבין השמשות, והרי יכול להתפלל ויתנה שאם עכשיו יום הוא תהא תפילתו לשם מנחה, ואם כבר לילה תהא תפילתו לשם מעריב. ואחר כך כלילה יתפלל תפילה שניה, ויתנה בה גם כן ויאמר, אם עלתה לי התפילה הקודמת למנחה, הריני מתפלל עכשיו לשם ערבית, ואם התפילה הקודמת עלתה לי לערבית, הריני מתפלל תפילה זו לשם תשלומין לתפילת מנחה. ומשמע שהפרי מגדים סובר שאין מועיל תנאי זה. ויש לעיין בזה.

לעלוי נשמת

האי גברא רבא ויקירא אוהב תורה ומוקיר רבנן ותלמידהון בכל לב ונפש עשה תורתו קבע ומלאכתו ארעי

הרה"ח ר' יצחק ב"ר יונה ז"ל רובין

גלב"ע י"ז אייר ש"ז

ת.נ.צ.ב.ה.

כי מן הבאר ההוא ישקו העדרים...

תוכן השיעור על פרשת שופטים
שנדפס בספר "באר יעקב"
על התורה חלק א' (תשע"ח)

שופטים

עדים זוממין בנן סורר ומורה

הוכחת חכם אחד מעדים זוממין של בן סורר ומורה שהולכין אחר הרוב * חידוש של החתם סופר שבנן סורר ומורה אין צריך עדות שיכולים להזימה * תמיהות ומשא ומתן בדברי החתם סופר * עדות שאי אפשר להזימה לרב האי גאון שדין עדים זוממין הוא רק כשאין מכחישין * עדות שאי אפשר להזימה באופן שאי אפשר לקיים ההזמה לעולם

להערות והארות או הנצחות ניתן לפנות לאימיל

taamhatoreh@gmail.com

או לטל' +972-533-144155

טעמו ודאו כי טוב ה'!